

## The experiences of students in Sixth Basic elementary school of social studies

Robabeh Rahimi, Roghayeh Vahdat, Javad Keyhan

<sup>1</sup> Ph.D. student in Education Management, Urmia Branch, Islamic Azad University, Urmia, Iran.

<sup>2</sup> Assistant professor, Department of Educational Studies, Urmia Branch, Islamic Azad University, Urmia, Iran.

<sup>3</sup> Assistant professor, Department of Educational Studies, Urmia Branch, Islamic Azad University, Urmia, Iran.

### Abstract

the goal of this research, The study of the living experience of the sixth grade students was a lesson in social studies. The method of qualitative research was using the phenomenological approach. The statistical population of the study was 6th grade elementary school students in Urmia. The sampling method was purposeful and continued to saturation data, which eventually saturated with 15 students. Semi-structured and exploratory interviews were used to collect data. For analyzing the data, a 7-step subject analysis Collaizzi method was used. Analyze Students' Perspective in 3 Subject Area) Culture and identity, social system, resources and) economic activities led to the identification code 311 primary, 30 sub themes and features 6 original themes Islamic Cultural Features (The culture of choosing a friend, the Islamic-Iranian cover, the culture of decision-making), Critical Thinking (Cultural comparison of Iran with neighboring countries, cultural comparison of different regions of Iran, existence of different religious religions in the country), Understanding community issues (Social participation, coordination and order in the military parade, unity in holding congregational prayers, social rights, The existence of a border between countries for having social security, driving traffic rules), Responsibility for yourself (personal rights, daily planning, having an order in doing things, Observe the criteria for choosing friends, respecting the right decision criteria), Understanding the talents of the country (fossil resources, resources and oilfields, gas refinery, new energy (Wind turbines, solar power plants, water turbines), Optimal use of resources (saving power, Solar energy conversion to electrical energy).

**Keywords:** Life Experience, Phenomenology, The Sixth Primary, Social Studies, Students

## تجارب زیسته دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی از درس مطالعات اجتماعی

ربابه رحیمی، رقیه وحدت\*، جواد کیهان

<sup>۱</sup> دانشجوی دوره دکترای تخصصی مدیریت آموزشی، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران.

<sup>۲</sup> استادیار گروه علوم تربیتی، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران.  
<sup>۳</sup> استادیار گروه علوم تربیتی، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران.

### چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی تجربه زیسته دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی از درس مطالعات اجتماعی بود. روش پژوهش کیفی با استفاده از رویکرد پدیدارشناسی بود. حوزه پژوهش دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی مدارس شهر ارومیه بود. روش نمونه‌گیری هدفمند بود و نمونه‌گیری تا حد اشباع داده‌ها ادامه یافت که در نهایت با تعداد ۱۵ نفر دانش‌آموز این اشباع حاصل شد. برای گردآوری داده‌ها از مصاحبه نیمه ساختارمند و اکتشافی استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل موضوعی داده‌های ۷ مرحله‌ای کلایزی (۱۹۸۷) استفاده شد. تحلیل دیدگاه دانش‌آموزان در ۳ حوزه موضوعی (فرهنگ و هویت، نظام اجتماعی، منابع و فعالیت‌های اقتصادی) درس مطالعات اجتماعی به شناسایی ۳۱۱ کد اولیه، ۳۰ زیر مضمون و ۶ مضمون اصلی منجر شد که عبارت‌اند از ویژگی‌ها فرهنگی اسلامی (فرهنگ انتخاب دوست، پوشش اسلامی-ایرانی، فرهنگ تصمیم‌گیری)؛ تفکر انتقادی (مقایسه فرهنگی ایران با کشورهای همسایه، مقایسه فرهنگی مناطق مختلف ایران، وجود ادیان مختلف دینی در کشور)؛ درک و فهم مسائل جامعه (مشارکت اجتماعی، وجود هماهنگی و نظم در رژه نظامی، اتحاد در برگزاری نماز جماعت، حقوق اجتماعی، وجود مرز بین کشورها برای داشتن امنیت اجتماعی، رعایت قوانین راهنمایی و رانندگی)؛ مسئولیت‌پذیری در قبال خود (حقوق فردی، برنامه‌ریزی روزانه، داشتن نظم در انجام کارها، رعایت معیارهای انتخاب دوست، رعایت معیارهای تصمیم‌گیری درست)؛ شناخت استعدادهای کشور (منابع فسیلی، منابع و میدان‌ها نفتی، پالایشگاه گاز، انرژی‌های نو، توربین‌های بادی، نیروگاه‌های خورشیدی، توربین‌های آبی)؛ استفاده بهینه از منابع (صرفه‌جویی در مصرف برق و انرژی، تبدیل انرژی خورشیدی به انرژی الکتریکی).  
**واژه‌های کلیدی:** پایه ششم ابتدایی، تجربه زیسته، دانش‌آموزان، مطالعات اجتماعی

## مقدمه

برنامه درسی ملی مبنی بر فطرت‌گرایی توحیدی و اهتمام به شکوفایی آن سعی می‌کند زمینه‌های تربیت فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان را فراهم آورد.

همچنین بر اساس سند تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران که در سال ۱۳۹۰ به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسید، تحولی اساسی در سال تحصیلی ۹۲-۹۱ رخ داد و آن‌هم آغاز پایه ششم ابتدایی برای نخستین بار در طول نظام آموزشی کشور پس از پیروزی انقلاب اسلامی بود. برنامه درسی مطالعات اجتماعی سال ششم ابتدایی، با توجه به رویکرد کلی برنامه درسی ملی مبنی بر فطرت‌گرایی و اهتمام به شکوفایی آن، سعی دارد زمینه‌های تربیت فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان را فراهم آورد. از این‌رو، هدف غایی مطالعات اجتماعی تربیت افرادی مؤمن، مسئول، آگاه و توانمند در زندگی فردی و اجتماعی، پایبند به اخلاق و ارزش‌های دینی و علاقه‌مند به ایران و هویت اسلامی - ایرانی است (Khademi, Mohammadi, Jahromi, 2017).

مطالعات اجتماعی در مدرسه به دنبال آن است که به بچه‌ها در خودشناسی، درک و فهم جامعه محلی، سرزمین ملی و جامعه جهانی، فرآیند اجتماعی شدن، درک بهتر از مسائل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، درک گذشته و حال به‌مثابه مبنایی برای تصمیم‌گیری، توانایی حل مسئله، کسب مهارت‌ها و ایجاد یک نقش مشارکتی فعال در جامعه و پایبندی به ارزش‌ها کمک می‌کند. خلاصه کلام اینکه مطالعات اجتماعی به دانش‌آموزان کمک می‌کند که یاد بگیرد، در دنیای امروز و فردا زندگی موفق داشته باشد، روابط خود را با دیگران تنظیم کند، جامعه و فرهنگ خود را بشناسد، از امکانات و منابع محیطی استفاده کند و با محیط‌های طبیعی اجتماعی تعامل سازنده‌ای برقرار کند (Guide to teaching social studies, 2013).

امروزه نظام آموزشی به‌عنوان ابزاری مهم در رشد و توسعه همه‌جانبه کشور شناخته می‌شود و دوره ابتدایی مهم‌ترین دوره‌ای است که در آن زمینه شکل‌گیری رشد همه‌جانبه افراد فراهم گردیده است. (Piri, Mesrabadi, Azizi, 2017). لذا تدارک فرصت‌های مناسب برای تحصیل، تربیت و یادگیری شیوه ارتباط با دیگران و شکوفایی تدریجی استعدادها هر کودک ضروری هست (Fozoni Shirje, Piri, Asadiyan, 2016). از طرفی پیچیدگی فزاینده ساختارهای اجتماعی و لزوم تربیت و آماده‌سازی شهروندان برای زندگی در محیط تحول‌یابنده از یک‌سو و تعدد دیدگاه‌ها در خصوص نقشی که آدمیان در قرن جدید ایفا می‌کنند از سوی دیگر، پیش از پیش مسئولان را سرگرم هدایت و سازمان‌دهی فرایندهای آموزش مدرسه‌ای نموده است، در این میان برنامه‌های درسی به‌عنوان محوری‌ترین عامل در تعیین سرنوشت نسل آینده از اهمیتی دوچندان برخوردار است (Eini, Yazdani, & Sadeghi, 2018) در میان برنامه‌های درسی، مطالعات اجتماعی (Social Studies) یک حوزه یادگیری اصلی است که مفاهیم اصلی خود را از ائتلاف رشته‌های گوناگون به‌ویژه جغرافیا، تاریخ و علوم اجتماعی می‌گیرد (Maafi & Maleki, 1997) و از آنجایی که این درس بر محور کنش متقابل آدمیان با یکدیگر و با محیطی که در آن به سر می‌برند - در روند زمانی - استوار است، می‌توان ادعا نمود که جامعه، مکان و زمان سه محور عمده این درس است (Guide to teaching social studies, 2013).

دایرة المعارف بین‌المللی آموزش و پرورش نیز، در جلد دهم، مطالعات اجتماعی را این‌گونه تعریف کرده است: مطالعات اجتماعی حوزه‌ای از برنامه درسی است که هدف آن، آشنا کردن بچه‌ها با محیط اطرافشان و نیز توسعه ارتباطات انسانی است؛ به‌گونه‌ای که دانش‌آموزان، شهروندان خوبی تربیت شوند؛ و با توجه به رویکرد کلی

را از یکدیگر متمایز کرد. اول، «هویت فردی» یعنی همان چیزی که فرد را به واسطه ویژگی‌ها و خصوصیات یگانه و منحصر به فرد او مورد شناسایی قرار می‌دهد و در عین حال از دیگران متمایز می‌سازد. نوع دیگر «هویت جمعی» است که عبارت است از تعلق خاطر تعدادی از افراد به امور مشترک با عنوانی خاص، چنین تعلق موجب احساس همبستگی و شکل‌گیری یک واحد جمعی می‌شود که به عنوان «ما» از ماهای دیگر جدا می‌شود. یکی از جامع‌ترین بخش‌های هویت جمعی هویت ملی است که فراگیرترین و در عین حال مشروع‌ترین سطح هویت در تمامی نظام‌های اجتماعی است. لذا دارای بیشترین اهمیت به لحاظ وحدت و انسجام ملی در درون یک جامعه است (Asadollahi, Ghasemi zad, & Dehghani, 2016).

نظام اجتماعی مؤلفه اساسی دیگری که در برنامه مطالعات اجتماعی ششم دنبال می‌شود آموزش آداب و مهارت‌های زندگی است که جایگاه ویژه‌ای در این برنامه درسی دارد؛ که شامل مجموعه دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های برگرفته از دین، فرهنگ نیازهای جامعه و فرد است که هدف آن ایجاد دینی، کسب قدرت سازگاری با جامعه، کسب مقبولیت دینی، اجتماعی و بالا رفتن توانایی فرد در برخورد با چالش‌های زندگی روزمره است. (Asadollahi. et al 2016).

این راهبرد بیشتر مباحث خود را از حوزه‌های علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی، حقوق و علوم سیاسی می‌گیرد. نظام، مجموعه اجزای تشکیل‌دهنده هر پدیده است که به یکدیگر پیوسته بوده و یک واحد را تشکیل می‌دهند، به طوری که تغییر هر یک از عناصر بر اجزای دیگر اثر می‌گذارد. نظام اجتماعی مجموعه‌ای متشکل از کنش‌ها و واکنش‌های تعدادی از افراد است که روابط آن‌ها با یکدیگر به طور متقابل به سوی قانونی مشترک (هدف مشترک) یا قانون‌هایی به هم پیوسته جهت می‌یابد. به عبارت دیگر نظام اجتماعی به مجموعه‌ای از

در برنامه درسی مطالعات اجتماعی، یاددهی یادگیری حول پنج حوزه موضوعی (زمان؛ تداوم و تغییر، مکان و فضا، فرهنگ و هویت، نظام اجتماعی، منابع و فعالیت‌های اقتصادی) (Organization of research and educational planning, 2018) و از طریق دو فرایند «کاوشگری» و «توسعه درونی سازی ارزش‌ها» سازمان‌دهی می‌شود) و تحقق می‌یابد؛ که در این پژوهش به بررسی سه حوزه: فرهنگ و هویت، نظام اجتماعی و منابع و فعالیت‌های اقتصادی پرداخته شده است.

فرهنگ و هویت این راهبرد بیشتر مباحث خود را از مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی و تاریخ اخذ می‌کند. فرهنگ مفهومی عام است که برای توصیف جنبه‌های نهادی و آموخته در جوامع انسانی مورد استفاده قرار می‌گیرد. به تعبیر دیگر فرهنگ، شیوه عمومی زندگی گروه یا گروه‌هایی از مردم است که عناصری از قبیل عادات، باورها، سنت‌ها، ارزش‌ها و نقاط مشترک آن‌ها را به یکدیگر پیوند می‌دهد و وحدت اجتماعی ویژه‌ای به وجود می‌آورد (Social Studies Curriculum Guide for General Education, 2008).

هویت عبارت است از احساس مثبتی که فرد نسبت به هویت یا همان ویژگی‌هایی که خود را با آن تعریف می‌کند، دارد. شناخت ویژگی‌های فرهنگی، تعمیق آشنایی با جلوه‌های تمدن و فرهنگ اسلامی- ایرانی و جوامع مسلمان، شناسایی مفاخر علمی، فرهنگی، هنری، مذهبی و آثار آن‌ها، شناخت علل و عوامل تحولات فرهنگی و نظام‌های اجتماعی در دوره‌های مختلف زمانی، آشنایی با میراث فرهنگی، ارج‌گذاری به دستاوردها و پیشرفت‌های فرهنگی و توانایی نقد فرهنگ‌ها از اهم مباحث مطرح در این زمینه هست (Social Studies Curriculum Guide for General Education, 2008).

هویت دارای انواع، سطوح و سلسله‌مراتب مختلفی است، اما در یک دسته‌بندی کلی می‌توان دو نوع هویت

نقش‌های اجتماعی متقابل به‌هم‌پیوسته که در جهت هدفی مشخص به هم پیوند یافته‌اند و به‌صورت یک واحد یکپارچه درآمدند، گفته می‌شود. شناخت حقوق و مسئولیت‌های شهروندی به‌عنوان نقش‌های اعضای یک جامعه و همچنین مؤسسات و نهادهای اجتماعی در راستای مشارکت آگاهانه و فعال در تعیین سرنوشت خود و جامعه و دستیابی به مهارت‌های اجتماعی از محورهای مهم و کلیدی در آموزش این حوزه است (Organization of research and educational planning, 2018).

**منابع و فعالیت‌های اقتصادی این راهبرد بیشتر** مباحث خود را از اقتصاد و مطالعات زیست‌محیطی و جغرافیایی می‌گیرد. استفاده از منابع در جهت رفع نیازهای بشر به فرایندهای اقتصادی تولید، توزیع و مصرف می‌شود. همچنین منابع در دسترس انسان محدودند و به‌علاوه اهمیت هریک از آن‌ها برحسب شرایط فرهنگی و تکنولوژیکی در طی زمان تغییر می‌کند. با توجه به افزایش جمعیت جهان، بشر امروز با بحران منابع روبه‌رو است. همچنین با پیشرفت جوامع بشری و تبدیل بهره‌برداری و سازمان‌دهی فعالیت‌های اقتصادی از اقتصاد ساده بدون دوران اولیه به اقتصاد پیچیده کنونی، تغییرات عمیقی در نیازها، مشاغل و نقش‌ها پدید آمده است. از عمده‌ترین مباحث این حوزه، آشنایی با نحوه کسب اطلاعات اقتصادی، فرایندهای مربوط به تولید، توزیع و مصرف، کار و کارآفرینی، مشاغل، سیستم‌های مبادله، استفاده بهینه از منابع، بهره‌وری سبز، مدیریت اقتصادی در زندگی فردی و خانوادگی و آشنایی با برخی نهادها و فعالیت‌ها و ابزارهای اقتصادی هست.

همچنین در دنیای امروزه اقتصاد جهان چنان پیچیده شده است که شکاف میان آنچه مردم از اقتصاد و سرمایه‌گذاری می‌دانند و آنچه باید بدانند، روزبه‌روز در حال افزایش است. بر این اساس، یکی از نیازهای

ضروری که با زندگی روزمره شهروندان یک کشور آمیخته است و باید به‌طور جدی در سطوح مختلف تحصیلی به آن پرداخته شود، آموزش‌های مربوط به سواد مالی و اقتصادی است (AHMADI, IMAM, & ALIZADE, 2016).

گرچه سواد مالی و اقتصادی باهم مطرح می‌شوند ولی برای هرکدام تعاریف جداگانه‌ای در نظر گرفته می‌شود. داشتن سواد مالی به معنای سواد اقتصادی نیست. برنامه درسی اقتصاد دانش فهم و درک، قابلیت پیشرفت و مسئولیت‌هایی است که مهارت‌های سواد مالی را تنظیم می‌کند. (برنامه درسی استرالیا Australian Curriculum Assessment and Reporting Authority, 2012). سواد مالی زیرمجموعه و بخشی از سواد اقتصادی است و مراد از آن، پی بردن به ارزش مالی و قدرت خرید پول و حساسگری به‌منظور مصرف بهینه توان مالی است. (راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی، ۱۳۸۸) (Ahmadi et al. 2016).

از آنجاکه نظام آموزشی کشورمان متمرکز است، یقیناً یکی از مؤلفه‌های مهم در آموزش، برنامه‌های درسی رسمی است (DEGHANI, 2018).

ادبیات برنامه درسی بیانگر آن است که در مورد انواع الگوهای برنامه درسی و سطوح گوناگون آن همچون برنامه درسی رسمی/آشکار (Official & Overt Curriculum)، برنامه درسی اجراشده (Implemented Curriculum)، برنامه درسی پنهان (Hidden Curriculum)، تحقیقات متعددی انجام پذیرفته است. در این بین یکی از مهم‌ترین انواع برنامه درسی که کمتر مورد پژوهش قرار گرفته است، برنامه درسی تجربه شده (Experienced Curriculum) است. کلاین (Klein) این برنامه را به‌صورت آنچه توسط فراگیران در نتیجه طرح‌های از پیش تنظیم شده درسی و تعامل‌های به وقوع پیوسته در کلاس درس تجربه می‌شود، تعریف

نیز جز آن‌ها بود. داده‌های حاصل از فرآیند تحلیل محتوا حاکی از آن است که میزان توجه به هر یک از مؤلفه‌های سواد مالی و اقتصادی در محتوای کتاب‌های درسی متفاوت است؛ ضمناً به مؤلفه‌های سواد اقتصادی بیشتر از سواد مالی پرداخته شده است.

محمد جانی (Mohammad Jani, 2016) به بررسی جایگاه شهروند جهانی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم پرداخت. وی از ابزار اندازه‌گیری سیاهه شهروند جهانی آکسفام استفاده کرد که این سیاهه از سه حیطة اصلی: شناختی، مهارتی و نگرشی که دارای ۱۵ مؤلفه بود استفاده کرد که نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که ۲۰/۹۷ درصد کل جملات و تصاویر برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم مربوط به حیطة شناختی، ۳/۰۳ درصد مربوط به حیطة مهارتی و ۱/۳۴ درصد مربوط به حیطة نگرشی است؛ که این نتایج حاکی از کم‌توجهی به موضوع تربیت شهروند جهانی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی است.

اسداللهی، قاسمی‌زاد و دهقانی (Asadollahi, Ghasemi zad, & Dehghani, 2016) است با تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های سند تحول بنیادین (هویت ملی، اخلاق، آداب و مهارت‌های زندگی) به این نتیجه رسیدند که از دید معلمان، کتاب مطالعات اجتماعی ششم در سطح متوسطی (۴۳٪) به مؤلفه‌های هویت ملی، در سطح پایین‌تر از متوسط با (۳۶٪) به مؤلفه آداب و مهارت‌های زندگی و در سطح متوسطی (۵۰٪) به مؤلفه اخلاق در نظام اجتماعی پرداخته است. در تحلیل محتوا، از میان مقوله‌های هویت ملی به ویژگی‌های جغرافیایی با (۲۳٪) بیشترین توجه و به نماد ملی و اسطوره ملی به ترتیب با (۱۵/۵٪ و ۰۷٪) کمترین توجه شده است. از میان مقوله‌های آداب و مهارت‌های زندگی به تصمیم‌گیری بیشترین توجه

می‌کند فراگیران بر مبنای علائق و ارزش‌ها، توانایی‌ها و همچنین تجارب قبلی خود، در قبال آنچه به ایشان ارائه می‌شود، انتخاب می‌کنند و از خود واکنش نشان می‌دهند. این فرایند انتخابی و واکنشی منجر به پیدایش برنامه‌ای منحصربه‌فرد و تا حدودی شخصی برای هر یک از دانش‌آموزان می‌شود که برنامه درسی تجربی نامیده می‌شود (Mehrmohamadi, 2001).

آموزش مفاهیم اجتماعی به افراد، باهدف اجتماعی کردن یا جامعه‌پذیری آن‌ها صورت می‌گیرد. مقصود از جامعه‌پذیری، پذیرش اعتقادات، باورها، هنجارها و ارزش‌های موردقبول جامعه، کسب توانایی در تطبیق و سازگاری با این هنجارها و تغییرات مطلوب در آن‌هاست (Akhavast, 2010). از آنجاکه انسان در سراسر زندگی خود باید مدام نقش‌های مختلفی را ایفا کند، بنابراین لازم است وظایف مربوط به این نقش‌ها را فرا بگیرد. یادگیری هر نقش دارای دو جنبه است: جنبه اول یادگیری وظایف مربوط به هر نقش و حقوق مربوط به آن است. در این بعد، شخص یاد می‌گیرد که فرضاً به‌عنوان عضوی از یک خانواده، یک شهروند، یک معلم و یا یک مسلمان دارای چه وظایف و حقوقی است و اینکه چگونه باید به وظایف خود عمل کند (Tanhaei, 2013). جنبه دوم یادگیری احساسات، عواطف، نگرش‌ها و ارزش‌های مربوط به هر نقش است. در این بعد افراد یاد می‌گیرند که در هر یک از نقش‌های جامعه، با کدام منش، احساسات و برخورد با مخاطبان خود روبرو شوند (Akhavast, 2010). مشکلات دوره ابتدایی به دلیل کثرت دانش‌آموزان و نیز بی‌توجهی و ساده‌اندیشه‌هایی که بعضاً نسبت به این دوره صورت می‌گیرد، بسیار جدی و بنیادی است (Fozoni Shirje et al. 2016).

احمدی، امام‌جمعه و علیزاده (AHMADI et al., 2016) میزان توجه به مؤلفه‌های سواد مالی و اقتصادی را در محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی مورد بررسی قرار دادند که کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی

مسئله و پذیرش تفاوت‌های فردی بهتر بودند. همچنین دانش‌آموزان مهارت احترام گذاشتن را بیش از سایر مهارت‌ها آموخته بودند. دختران نسبت به پسران رشد بیشتری را در مهارت‌های اجتماعی نشان می‌دادند. پژوهشگر نتیجه می‌گیرد که متغیرهای جنسیت، نوع مدرسه و پایه تحصیلی منشأ تفاوت‌ها در رشد مهارت‌های اجتماعی در کودکان هستند و برنامه‌هایی چون ملاقات صبحگاهی برای آموزش مهارت‌های اجتماعی در کلاس ضروری است.

سامانچی (Samanci, 2008) دیدگاه معلمان درباره رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان مدرسه ابتدایی را مطالعه کرد. یافته‌ها حاکی از این است که معلمان در رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دبستانی عوامل خانواده، مدرسه، محیط و ویژگی‌های شخصیتی دانش‌آموزان را دخیل می‌دانند. بر طبق نظر معلمان مدرسه عامل مهمی در اکتساب مهارت‌های اجتماعی کودکان است. یافته‌ها نشان می‌دهد که بر اساس نظر معلمان میزان تعهد مدرسه به انجام فعالیت‌های اجتماعی در مدرسه بیشترین نقش را در رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دارد (۵۳٪). همچنین حمایت از چنین برنامه‌هایی با اجرای برنامه‌های آموزشی (۵۰٪)، نگرش و رفتار مثبت معلمان (۴۳٪)، مدیریت دموکراتیک کلاس و مدرسه (۳۵٪)، استفاده از تکنیک‌ها و روش تدریس مبتنی بر دانش‌آموز (۲۸٪) و کاهش اضطراب امتحان دانش‌آموزان (۲۴٪) از دیگر عوامل مهم درون مدرسه در رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان هستند که بیشترین درصد نظرات معلمان را به خود اختصاص داده‌اند

جعفری (Jafari, 2006) در تحقیق خود با عنوان ارزیابی میزان توجه به آموزش حقوق بشر در برنامه‌های درس دوره ابتدایی، با توجه به نتایج حاصله که بیان‌گر ضعف آموزش و توجه به مؤلفه‌های حقوق بشر هستند، تأکید دارد.

(۴۹٪) و به تفکر انتقادی و مقابله با استرس با (۰۶٪) و (۵٪) به ترتیب کمترین توجه شده است).

یافته‌های پژوهش بدقیان و ناطقی (Bodaghian & Nateghi, 2016) نشان داد که هیچ‌یک از ابعاد مهارت‌های شهروندی به نحو مطلوبی در کتاب‌های درسی بازتاب نداشته است.

هاشمی و قربانعلی‌زاده (Hashemi, Ghorbanalizade, 2015) در پژوهشی به بررسی مفهوم هویت ملی در کتب مطالعات اجتماعی دور ابتدایی پرداختند. نتایج نشان داد که: ارزش‌ها به چهار بعد اجتماعی، اخلاقی-مذهبی، اقتصادی و سیاسی تقسیم شده‌اند. تنوع ارزش‌های ملی در هر چهار پایه زیاد و حاکی از اهمیت بیشتر این بخش در نظر مؤلفین است. این گوناگونی در بعد ارزش‌های اخلاقی و مذهبی و سپس ارزش‌های اجتماعی نمایان‌تر است. ارزش‌های اجتماعی نظیر اهمیت نهاد خانواده، نظم، پاسداری از کشور، وحدت و یکپارچگی، حفظ محیط‌زیست، اجرا و رعایت قانون و حفظ سلامتی و... برای زندگی سالم در جامعه لازم و ضروری هستند.

قلتاش، صالحی و میرزایی (Gholtash, Salehi, & Mirzayi, 2013) در پژوهشی با عنوان تحلیل محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی ایران از نظر توجه به ویژگی‌های شهروند جهانی» به این نتیجه رسیدند که در مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به ابعاد شناختی، عملکردی و نگرشی کمتر توجه شده است

رشید (Rashid, 2010) به مطالعه رشد مهارت‌های اجتماعی بین کودکان در دوره ابتدایی پرداخت. نتایج نشان داد که رشد مهارت‌های اجتماعی بین کودکان در حد انتظار نبود، اما مهارت اجتماعی دانش‌آموزان پایه ششم در خرده مقیاس‌های پذیرش انتقاد، احترام گذاشتن، حل مسئله و پذیرش حقایق و مسئولیت‌پذیری بیش از دانش‌آموزان پایه هشتم بود. دانش‌آموزان مناطق شهری نیز نسبت به روستایی در خرده مقیاس‌های پذیرش انتقاد، احترام گذاشتن، حل

آن‌ها که البته لازمه و خمیرمایه چنین برنامه‌ای است به کلی به دست فراموشی داده شده است و لذا چنین برنامه‌هایی را اصولاً دارای پایه‌های علمی نمی‌دانند. در مقابل برخی از پژوهشگران با قبول غیراصولی و بدون چهارچوب بودن این دست برنامه‌ها اعتقاد دارند که حتی بازی، غذا خوردن دورهم و یا کار دسته‌جمعی در این برنامه‌ها به نحوی آموزش باهم بودن، کار گروهی و درنهایت رفتارهای جمعی را به دانش‌آموزان نشان می‌دهد. در چنین شرایطی به نظر می‌رسد با استفاده از یک پژوهش مستقل که با بهره‌گیری از نظریات از دو طیف بدون پیش‌فرض به بررسی ادعای هر دو گروه بپردازد می‌توان شرایطی را فراهم کرد تا نظریات هر دودسته مورد بررسی قرار گرفته و رد یا تأیید شود. نتایج حاصل از این پژوهش نشان خواهد داد که تأثیر آموزش‌های درس مطالعات اجتماعی بر زندگی فردی متریبان از نگاه دانش‌آموزان چگونه بوده و تا چه میزان می‌توان از این برنامه‌ها برای تثبیت شخصیت اجتماعی دانش‌آموزان بهره جست.

از طرفی هدف از آموزش دروس در مدارس با توجه به سند آموزشی سازمان آموزش و پرورش ایران تنها ارائه بخشی از مطالبی که گمان می‌رود برای فرد مفید و مثر ثمر هست، نیست بلکه هدف از آموزش در مدارس ایران کمک به پرورش افرادی است که در جامعه بتوانند نقشی اساسی و منطبق بر آموزه‌های ایرانی، اسلامی ایفا نمایند. به همین دلیل کتب درسی در ایران تدوین و تولید محتوا می‌شوند تا با استفاده از آن‌ها خط‌مشی یکسان برای تمامی معلمان در سراسر کشور جهت پرورش افراد مستعد و باکفایت گردد ( Document of the fundamental transformation of the general education system of the Islamic Republic of Iran, 2012). اگرچه بعضاً به دلیل شرایط بومی انحرافات از اصل موضوع آموزش به وجود می‌آید ولی گاهی ممکن است که این انحراف به دلیل خود سیستم آموزش رخ

باندیریا (Banderia, 2006) نیز به شناسایی رابطه بین مهارت‌های اجتماعی و متغیرهای جمعیت شناختی در دانش‌آموزان پایه اول تا چهارم ابتدایی در برزیل پرداخت. نتایج این پژوهش نشان داد که مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان ابتدایی منطبق بر متغیرهای جمعیت شناختی و اجتماعی تغییر می‌کند.

روس و همکارانش (Roos et al, 2005) طی تحقیقی به بررسی اثربخشی برنامه‌ای که در جهت بهبود شناسایی و درک مفاهیم اقتصادی مانند پول، درآمد، هزینه‌ها و پس‌انداز کودکان پیش‌دبستانی (۴/۵ تا ۶/۵ سالگی) طراحی شده بود پرداخته‌اند؛ و نتایج نشان‌دهنده عملکرد درک مفاهیم اقتصادی بود.

دن اتر (Otter, 2001) در پژوهشی با عنوان تدریس سواد مالی در مدارس از پایه‌های کودکستان تا دوازدهم بررسی دانش و اعتقادات معلمان انجام داد که هدف از این پژوهش آگاهی از نگرش‌ها و باورهای معلمان در مورد آموزش امور مالی شخصی و همچنین درک معلم از شمار مفاهیم اصلی امور مالی شخصی بود. نتایج نشان داد که معلمان در تمام سطوح- ابتدایی، متوسطه و دبیرستان- موافق آموزش امور مالی شخصی در دوران ابتدایی بودند؛ اما فقدان برنامه درسی مناسب، فقدان مواد آموزشی و کمبود زمان و نبود دانش در محتوای آموزشی مانع از پرداختن به این امر مهم بود.

مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی در ایران از دو لحاظ حائز اهمیت است: یکی این که پایه ششم به تازگی در ساختار نظام آموزشی کشور وارد شده است و دیگری این که کتاب درسی به تازگی تألیف شده است ( PIRI, MESRABADI, & AZIZI, 2018)

ولی مشکل اصلی که در این زمینه وجود دارد عدم آگاهی مسئولان از میزان تأثیرگذاری این دروس بر زندگی شخصی دانش‌آموزان است برخی از محققان اعتقاد دارند که تمامی این مطالب درسی به نحوی شامل وقت‌گذرانی دانش‌آموزان شده و تمامی وظایف اجتماعی

دهد. به عبارتی گاهی عدم روایی مناسب برای یک سیستم آموزشی شرایط را به گونه‌هایی می‌سازد که اهداف از قبل پیش‌بینی شده برای آن قابل دسترس نمی‌باشند. به همین دلیل است که ارزیابی سیستم آموزشی از منظر مربیان و مترجمان می‌تواند بازخورد مفیدی را از عملکرد سیستم آموزشی پیش روی خبرگان قرار دهد. به همین منظور پژوهش حاضر تلاش خواهد کرد تا طی یک مطالعه پدیدار شناختی به این سؤال پاسخ دهد که معنای تجارب زیسته دانش‌آموزان پایه ششم از مؤلفه‌های فرهنگ و هویت، نظام اجتماعی و منابع اقتصادی درس مطالعات اجتماعی چگونه است؟ تا بدین طریق یک شاخص علمی به‌منظور راست آزمایی روند اجرایی برنامه درسی ارائه نماید.

### روش پژوهش

این مطالعه یک پژوهش کیفی و از نوع پدیدارشناسی بود. پژوهش کیفی، یک فرایند بررسی فهم و درک مبتنی بر سنت‌های روش‌شناختی مشخصی است که یک مسئله انسانی یا اجتماعی را کشف می‌کند. این پژوهش تصاویری پیچیده و کلی می‌سازد، واژه‌ها را تحلیل، دیدگاه آگاهی‌دهندگان را به گونه گزارش و مطالعه را در یک محیط طبیعی هدایت می‌کند.

حوزه پژوهش، همه دانش‌آموزان دختر و پسر پایه ششم ابتدایی شهر ارومیه در سال تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵ بود. روش نمونه‌گیری هدفمند بود و تا زمان اشباع شدن اطلاعات روش نمونه‌گیری ادامه یافت.

پس از بررسی تجربیات ۱۵ دانش‌آموز داده‌ها به حد اشباع نظری رسیدند و عمل‌گزینش دیگر ادامه نیافت. در این مطالعه کیفی به‌منظور درک تجربیات دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی در خصوص درس مطالعات اجتماعی، مصاحبه نیمه‌سازمان‌یافته به عمل آمد و سؤالات مصاحبه در ارتباط با تجربیات شرکت‌کنندگان در حوزه‌های فرهنگ و هویت، نظام

اجتماعی و منابع و فعالیت‌های اقتصادی بودند که بر اساس مطالعه پژوهش‌ها و پرسشنامه‌های طراحی شده درزمینه درس مطالعات اجتماعی استخراج شدند. در شروع هر مصاحبه، شرکت‌کنندگان با هدف مطالعه آشنا شده و رضایت شفاهی برای ضبط صدا اخذ شد و مصاحبه‌ها در کتابخانه مدرسه و با رعایت سکوت و وقت قبلی انجام شدند. مصاحبه‌ها بین ۳۰ تا ۴۵ دقیقه به طول انجامید. در مطالعه حاضر، جهت دستیابی به اعتبار سؤالات مصاحبه از نظرات اساتید صاحب‌نظر استفاده شد و برای حصول اطمینان از دقت کار از روش مطالعه مکرر، مقایسه مستمر داده‌ها، خلاصه‌سازی و دسته‌بندی اطلاعات بدون اینکه داده‌ها آسیبی ببینند استفاده شد. برای تحلیل داده‌ها از روش هفت مرحله‌ای کولیزی (Collaizzi, 1987) استفاده شد. بر این اساس ابتدا پژوهشگر متن مصاحبه‌ها پس از ضبط بر روی فایل صوتی بلافاصله کلمه به کلمه بر روی کاغذ می‌نویسد (تا با استفاده از آن کدگذاری داده‌ها را راحت‌تر انجام دهد) سپس با خواندن دقیق و مکرر مصاحبه‌ها و توصیف شرکت‌کنندگان سعی در درک بهتر و هم‌احساس شدن با آن‌ها می‌کند. در مرحله دوم سطر به سطر داده‌ها را موردبررسی قرار داده و جملات معنی‌دار که مرتبط با موضوع اصلی پژوهش را علامت‌گذاری می‌کند سپس این معانی استخراج شده، مفهوم‌سازی و فرموله شده و در کد قرار دادند. در مرحله بعد دسته‌بندی کدها آغاز می‌شود و پس از بازخوانی مکرر کدها مفاهیم فرموله شده درون دسته‌ها و خوشه‌های موضوعی قرار داده شده و تم‌های اصلی به دست آمد (Abdolmaleki, Maleki, & Asadi, 2018). همچنین با استفاده از فرایند تحلیل مقایسه‌ای مداوم، هر داده را با تمام داده‌ها مقایسه کرده و داده‌های کدگذاری شده را نیز با یکدیگر مقایسه کرد، به این صورت که با هر مصاحبه جدید طبقه‌های قبلی را بازنگری و طبقات مشابه آن با یکدیگر ادغام و یا طبقه



**یافته‌ها** جدیدی ایجاد کرد و در آخر با ترکیب کردن کلیه عقاید استنتاج شده به درون یک توصیف جامع و کامل از همه جزئیات پدیده موردنظر، تم‌های به‌دست‌آمده درون مفهوم کلی و محوری قرار داده شدند (Esmaili, 2014). یکی از فن‌های عملی برای افزایش قابلیت انتقال‌پذیری یافته‌ها استفاده از رویه‌های ویژه کدگذاری و تحلیل نمادها، نشانه‌ها و سایر موارد تحلیل داده‌ها است (Abbaszadeh, 2012) که در پژوهش حاضر از روش تحلیل داده‌های کلایزی استفاده شد.

تعداد افراد شرکت‌کننده در پژوهش ۱۵ نفر (۸ دانش‌آموز پسر و ۷ دانش‌آموز دختر) بودند که در پایه ششم ابتدایی تحصیل می‌کردند. داده‌های به‌دست‌آمده از تجزیه و تحلیل متن مصاحبه درباره سؤال اصلی پژوهش منجر به شناسایی ۳۱۱ کد اولیه (Initial Code)؛ ۳۰ زیر مضمون (Category)، مقوله یا تم فرعی و ۶ مضمون اصلی، تم و یا درون‌مایه اصلی شد.

جدول ۱. مضامین اصلی و فرعی آشکارشده از تحلیل داده‌های مصاحبه

تعداد کدها	تم اصلی	تم فرعی
۵۱	ویژگی‌های فرهنگی-اسلامی	فرهنگ انتخاب دوست؛ پوشش اسلامی-ایرانی؛ فرهنگ تصمیم‌گیری
۶۲	تفکر انتقادی	مقایسه فرهنگی ایران با کشورهای همسایه؛ مقایسه فرهنگی مناطق مختلف ایران؛ وجود ادیان مختلف دینی در کشور
۷۴	درک و فهم مسائل جامعه	مشارکت اجتماعی؛ وجود هماهنگی و نظم در رژه نظامی؛ اتحاد در برگزاری نماز جماعت؛ حقوق اجتماعی؛ وجود مرز بین کشورها برای داشتن امنیت اجتماعی؛ رعایت قوانین راهنمایی و رانندگی
۴۰	مسئولیت‌پذیری در قبال خود	حقوق فردی؛ برنامه‌ریزی روزانه؛ داشتن نظم در انجام کارها؛ رعایت معیارهای انتخاب دوست؛ رعایت معیارهای تصمیم‌گیری درست
۴۸	شناخت استعدادهای کشور	منابع فسیلی؛ منابع نفتی آبادان و گچساران؛ میدان‌ها نفتی بی‌بی حکیمه و آقاجاری در خوزستان؛ پالایشگاه گاز در خراسان رضوی؛ انرژی‌های نو؛ توربین‌های بادی منجیل و رودبار؛ نیروگاه‌های خورشیدی در شیراز، توربین‌های آبی
۳۶	استفاده بهینه از منابع	صرفه‌جویی در مصرف برق و انرژی؛ تبدیل انرژی خورشیدی به انرژی الکتریکی

تفاوت‌هایی با هم در نوع پوشاک، زبان و ... دارند. دوست‌یابی و تصمیم‌گیری نیز معیارهایی دارد که بر مبنای فرهنگ ایرانی-اسلامی تعریف می‌شود. مشارکت‌کنندگان در پژوهش حاضر به مسائلی همچون: پوشش اسلامی-ایرانی، فرهنگ انتخاب دوست؛ فرهنگ تصمیم‌گیری اشاره می‌کنند.

**ویژگی‌ها فرهنگی-اسلامی:** درس مطالعات اجتماعی با بهره‌گیری از رشته‌ها و شاخه‌های علمی چون تاریخ، جغرافیا، فرهنگ و مردم‌شناسی، مبانی دینی و اخلاق در امر هویت بخشی به دانش‌آموزان نقش مهمی ایفا می‌کند. انسان‌ها برحسب نوع اقلیم، آداب و رسوم، باورها و فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی،

«فرهنگ دوست‌یابی به ما کمک می‌کند تا دوستان بهتری پیدا کنیم، بعد از اینکه ما این درس خواندیم، نقل مکان کردیم و با آموخته‌هایی که از این درس داشتیم تونستم دوستان خوبی پیدا کنم» (دانش‌آموز ۱۱).

دانش‌آموزان در ارتباط با مضمون فرهنگ تصمیم‌گیری (که پایه ریشه‌ای دارد و باید از سنین پایین به کودکان آموخت) به موارد زیر اشاره می‌کنند که نمود جافتادگی این فرهنگ در بین دانش‌آموزان پایه ششم هست: «برای خرید تبلت سعی کردم اون تبلتی که تو ذهنم بود را با چند تا دیگه مقایسه کنم و بعد از مشورت با خانواده، تصمیم گرفتیم تبلتی که بهتر بود را بخریم» (دانش‌آموز ۳).

«از درس تصمیم‌گیری یاد گرفتیم که قبل از تصمیم‌گیری در مورد انجام کاری باید پرس‌وجو کنیم و نتیجه حرکاتم را پیش‌بینی کنیم؛ و در انتخاب دوست نیز از همین موضوع استفاده کردم، یعنی پیش‌بینی کردم که اگر این فرد را به‌عنوان دوست خود انتخاب کنم اکثر رفتارهای من و او شبیه هم می‌شود؛ بنابراین با کمی دقت و پرس‌وجو بابک را به‌عنوان دوست خود انتخاب کردم» (دانش‌آموز ۱۳).

**تفکر انتقادی:** مطالعات اجتماعی علاوه بر تربیت اجتماعی و کمک به جامعه‌پذیری، زمینه پرورش تفکر انتقادی و توانایی نقادی اجتماعی را نیز فراهم می‌آورد، به‌گونه‌ای که آن‌ها بتوانند مسائل اجتماع و محیط پیرامون خود را هرچند در چارچوب ساده و کودکانه مورد نقد و داوری قرار دهند تا در آینده به افرادی متفکر و مبتکر مبدل شوند و قادر به حل مسائل و دگرگون کردن شرایط و پیشبرد آرمان‌های جامعه باشند. دانش‌آموزان شرکت‌کننده در پژوهش حاضر در ارتباط با مضمون انتقادپذیری به مواردی اشاره می‌کنند که شامل مقایسه فرهنگی ایران با کشورهای همسایه؛ مقایسه فرهنگی مناطق مختلف ایران؛ وجود ادیان مختلف دینی در کشور است.

در مضمون پوشش اسلامی-ایرانی بیشترین توجه و تمرکز دانش‌آموزان بر پوشش‌های محلی-منطقه‌ای (کردستان، خوزستان، گیلان، آذربایجان و ...) استوار بود و توضیحات آن‌ها از تجربیاتشان نشانگر دقت و باریک‌بینی آن‌ها نسبت به مسائل مربوط به پوشاک بود. چنانچه دانش‌آموزی تجربه مستقیم خود را چنین بیان می‌کند: «ما در کتابمون در مورد نحوه پوشش کردستانی‌ها و آذربایجانی‌ها خواندیم، وقتی به کردستان سفر کردیم، خانم‌هایی دیدم با لباس خیلی بلند و دامن‌های خیلی بزرگ؛ اما در آذربایجان لباس‌های راحت‌تری می‌پوشند. همین‌طور مردان کردستانی از کلاه‌های بزرگی استفاده می‌کنند» (دانش‌آموز ۶).

و این تجربه نمایانگر آگاهی دانش‌آموز نسبت به پوشش مناسب یک جامعه اسلامی است: «من در یزد به آقای رو دیدم که طرز لباس پوشیدنش کاملاً بد بود و با باورهای دینی ما مغایر بود و می‌دیدم که اطرافیان دید خوبی نسبت به اون ندارند و از اونجا من هم از این طرز لباس پوشیدن پرهیز کردم و لباس‌های مناسب‌تری پوشیدم. پوششی که الان دارم خیلی بهتر از پوششی که قبلاً داشتم» (دانش‌آموز ۱۲).

در ارتباط با مضمون فرهنگ انتخاب دوست، تجربیات زیر به‌خوبی نشانگر آگاهی دانش‌آموزان پایه ششم در انتخاب دوست و مراوده با همسالان بر اساس معیارهای انتخاب دوست خوب است: «من از حدیث حضرت علی (ع) یاد گرفتم که باید دوستی انتخاب کنم که تو سختی‌ها منو یاری کنه یا به قول شعری که می‌گه «دوست آن است که گیرد دست دوست در سختی و پریشان‌حالی». به خاطر اون من باید دوستی رو انتخاب کنم که در سختی‌ها کنارم باشه، نه فقط در اوقات خوشی، پس وقتی در خطری می‌افتم باید دوستم به من کمک کنه تا بتونم خودم از اون خطر بیرون بکشم. من امسال کیوان (یکی از همکلاسی‌هایش) را نشان می‌دهد) انتخاب کردم که همیشه از دعوا پرهیز می‌کنه و هیچ حرف بدی نمی‌زنه» (دانش‌آموز ۲).

کشور ما علاوه بر مسلمان‌ها، مسیحی و یهودی و دین‌های دیگری هم هستند. ولی ما نباید آن‌ها را اذیت یا مسخره کنیم، چون باوجوداینکه دینمان یکی نیست و هویتمان فرق دارد ولی فرهنگ ما یکی. یک‌بار که به آزمون قلم‌چی رفته بودم، یکی از بچه‌ها به یک پسر مسیحی تهمت زد ولی من مانع شدم» (دانش‌آموز ۱۴).

#### درک و فهم مسائل جامعه: درس مطالعات

اجتماعی بستر مناسبی برای پرورش مهارت‌های زندگی اجتماعی فراهم می‌آورد. در این درس، دانش‌آموزان با حقوق و مسئولیت‌های شهروندی موردنظر در جامعه خود آشنا می‌شوند و با درک و فهم مسائل و موضوعات جامعه محلی، محیط پیرامون و کشور خود، چگونگی زندگی در اجتماع را می‌آموزند و به مهارت‌های لازم برای زندگی مجهز می‌شوند. درس مطالعات اجتماعی این قابلیت را دارد که تصمیم‌گیری فردی و مشارکت اجتماعی و با هم زیستن را در دانش‌آموزان تقویت کند. در این زمینه نیز دانش‌آموزان به مواردی از جمله مشارکت اجتماعی؛ وجود هماهنگی و نظم در رژه نظامی؛ اتحاد در برگزاری نماز جماعت؛ حقوق اجتماعی؛ وجود مرز بین کشورها برای داشتن امنیت اجتماعی؛ رعایت قوانین راهنمایی و رانندگی اشاره می‌کنند.

درزمینه مشارکت اجتماعی دو نفر از دانش‌آموزان که یکی در نماز جماعت و دیگری در یک رژه نظامی شرکت کرده بودند، تجربه خود را با چنان شوقی بیان می‌کنند که نشان‌دهنده علاقه‌مندی آن‌ها به شرکت در فعالیت‌های جمعی است. یکی از آن دو چنین می‌گوید: «نظام اجتماعی یعنی هر کاری نظم و نظام خودش داشته باشه و این رعایت نظم یعنی اتحاد. به همراه خانواده برای دیدن یک رژه نظامی رفته بودیم که سربازها تو خیابان صف کشیده بودند و همه باهم هماهنگ بودن و خیلی منظم بودن» (دانش‌آموز ۱). «به همراه خانواده در یک نماز جماعت شرکت کرده بودم و خیلی حس خوبی بود، همه به‌طور هماهنگ و منظم

درزمینه مقایسه فرهنگی ایران با کشورهای همسایه گزیده‌ای از تجربیات دانش‌آموزان نشان می‌دهد آن‌ها به‌سادگی از کنار مسائل فرهنگی نمی‌گذرند و علی‌رغم داشتن دنیای کودکانه نسبت به مسائل دنیای اطراف خود بی‌تفاوت نبوده و با دیدی منتقدانه با بعضی مسائل برخورد می‌کنند. مقایسه دانش‌آموزان شامل نوع پوشش، غذا، زبان، نوع جشن‌های کشورهای اسلامی همسایه با ایران هست.

«فرهنگ و هویت هر کشور متفاوت، مثل نوع لباس پوشیدن و حرف زدن. مثلاً ما فارسی و آذری صحبت می‌کنیم و وقتی ما ترکیه رفتیم، دیدم که ترکی صحبت می‌کنند و طرز لباس پوشیدنشان تقریباً مثل ما بود ولی تاون آزادتر بودند و غذاهاشون با ما فرق می‌کرد و بیشتر از سبزیجات در غذاهايشان استفاده می‌کردند» (دانش‌آموز ۱).

«ما که ترکیه سفر کرده بودیم، دیدم که آداب و رسوم، طرز پوشش و جشن‌هایی که دارند با ما متفاوت. جشن سال آن‌ها در زمستان و کریسمس و جشن سال ما در بهار و نوروز» (دانش‌آموز ۸).

درزمینه مقایسه فرهنگی مناطق مختلف کشور یکی از دانش‌آموزان تفاوت پوشش و گویش‌های مختلف زبانی مردم انواع مختلف اقلیم‌ها در ایران در این چنین بیان می‌کند: «در اصفهان موزه مردم‌شناسی رفته بودیم، آنجا مانکن‌هایی بود که لباس‌های مردم انواع مختلف اقلیم‌ها را نشان کرده بودند، مثلاً لباس جنوبی‌ها سفید و گشاد و نازک بود و لباس شمالی‌ها گل‌دار و بلند. پوشش‌های سایر مناطق ایران هم بود مثل بختیاری، گیلکی، ترکی، بلوچی، کردی و ...» (دانش‌آموز ۴).

درزمینه وجود ادیان مختلف دینی در کشور دانش‌آموزی در رابطه با مضمون فرهنگ و هویت، به وجود ادیان مختلف در کشور اشاره کرده و چنین می‌گوید: «در کتاب مطالعات اجتماعی امسال، ما در مورد انواع ادیان و هویت‌ها خوندم و می‌دونیم که در

رکوع و سجده می‌رفتن بدون اینکه کسی حرفی بزنه» (دانش‌آموز ۱۱)

و البته مصداق زیر که نشان‌دهنده درک کودک از یک همبستگی ملی است: «درباره استعمارگرها که قبل از انقلاب به ایران حمله کردن و ایران رو تحت سلطه و مستعمره خود کرده بودن، کل کشور ما در مقابل اونا دلاورانه ایستادن ولی حکومت‌های قاجار و پهلوی که بسیار بی‌عرضه بودن نتونستن از کشور دفاع کنن، اما امام خمینی و یارانش علیه اونا قیام کردن و انقلاب اسلامی ایران پیروز شد» (دانش‌آموز ۴).

درزمینه حقوق اجتماعی که شامل رعایت نظم و قانون، همچنین احترام گذاشتن به حریم خصوصی یک فرد یا یک جامعه است. یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «برای داشتن نظم همه کشورها و شهرها مرز دارند. وقتی برای مسابقه تهران می‌رفتم، دیدم که تابلو زدن به شهر تهران خوش آمدید و اونجا فهمیدم که وارد شهر تهران شدیم؛ و در تلویزیون هم دیدم که بین دو کشور همسایه، مرزی وجود دارد و هر مرزی دیده‌بان (مرزبان) داره و اجازه ورود خارجی‌هارو به داخل کشور نمی‌ده» (دانش‌آموز ۵).

**مسئولیت‌پذیری در قبال خود:** همان‌طور که گفته شد درس مطالعات اجتماعی سعی دارد تا دانش‌آموزان را با حقوق و مسئولیت‌های شهروندی موردنظر در جامعه خود آشنا کند تا با درک و فهم مسائل و موضوعات جامعه محلی، محیط پیرامون و کشور خود، چگونگی زندگی در اجتماع را بیاموزند و به مهارت‌های لازم برای زندگی مجهز می‌شوند. مشارکت‌کنندگان در این پژوهش به حقوق فردی؛ برنامه‌ریزی روزانه؛ داشتن نظم در انجام کارها؛ رعایت معیارهای انتخاب دوست؛ رعایت معیارهای تصمیم‌گیری درست اشاره می‌کنند که هر کدام از این مقوله‌ها شامل کدهایی مرتبط با مقوله خاص خود است.

درزمینه حقوق فردی دانش‌آموزان علاوه بر احترام به حقوق دیگران و رعایت نظم و قانون، به برنامه‌ریزی

درست، رعایت معیارهای دوست‌یابی و تصمیم‌گیری، به‌عنوان حقوق فردی و شخصی می‌نگرند و خود را موظف در رعایت آن‌ها می‌دانند. گزیده‌های ذیل از جمله تجربه‌هایی هستند که دانش‌آموزان به آن اشاره کردند: «مثلاً در مدرسه باید خوب درس بخونم، محیط کلاس و مدرسه را نباید کثیف کنم، دوستانم اذیت نمی‌کنم. لباس‌های کثیف نمی‌پوشم. برای مدرسه از روپوش مخصوص استفاده می‌کنم و برای بیرون رفتن از یک نوع لباس دیگر استفاده می‌کنم» (دانش‌آموز ۳).

«در مورد نظام اجتماعی یه مسئله‌ای که وجود داره، مسئله دوست‌یابی که حد و مرز و معیارهایی داره که باید رعایت کنیم. من خودم در سال پنجم ابتدایی دوستان زیادی داشتم ولی امسال که این درس خوندم پنج یا شش نفر دوست که معیارهای خوب بودن را داشتن انتخاب کردم، معیارهایی مثل با ادب و درس خوان بودن، دعوا نکردن، حرف بد نزدن و...» (دانش‌آموز اول ۶).

**شناخت استعدادهای کشور:** کشور ما به علت قرار گرفتن در یکی از کانون‌های مهم انرژی جهان (خاورمیانه و خلیج فارس) و همچنین دارا بودن منابع سرشار نفت و گاز با مسائل مختلفی در این زمینه روبه‌رو است. لذا با توجه به اهمیت موضوع، درس مطالعات اجتماعی راهی است که دانش‌آموزان را با انواع منابع انرژی و پراکندگی انرژی نفت و گاز در کشور و همچنین لزوم مصرف صحیح را بررسی می‌کند. مشارکت‌کنندگان در پژوهش حاضر به مواردی از جمله: منابع فسیلی؛ منابع نفتی آبادان و گچساران؛ میدان‌ها نفتی بی‌بی حکیمه و آقا جاری در خوزستان؛ پالایشگاه گاز در خراسان رضوی؛ انرژی‌های نو؛ توربین‌های بادی منجیل و رودبار؛ نیروگاه‌های خورشیدی در شیراز، توربین‌های آبی اشاره می‌کنند که هر کدام از این مقوله‌ها شامل کدهایی مرتبط با مقوله خاص خود است. درزمینه منابع فسیلی (نفت، گاز، گازوئیل، بنزین) یافته‌ها نشان می‌دهد که دانش‌آموزان به‌خوبی با مناطق

مصرف نامتعادل و نادرست انرژی نیز مشکلات زیادی برای بشر امروز در عرصه های گوناگون پدید آورده است. مشارکت‌کنندگان در این پژوهش به صرفه‌جویی در مصرف برق و انرژی و تبدیل انرژی خورشیدی به انرژی الکتریکی اشاره می‌کنند که هرکدام از این مقوله‌ها نیز شامل کدهایی مرتبط با مقوله خاص خود است.

درزمینه صرفه‌جویی که یکی از مباحث مهمی است که در دوران ابتدایی آموزش داده می‌شود، علاوه بر مواد خوراکی و آب، شامل مواد مصرفی همچون انرژی نیز است. بر این اساس، دانش‌آموزان در مواردی به تجربه خود در ارتباط با صرفه‌جویی در مصرف انرژی اشاراتی داشتند، من جمله: «قبل از اینکه من این درس به خونم، ما از شومینه برای گرم کردن خونه استفاده می‌کردیم، نمی‌دونستیم شومینه برای محیط‌زیست ضرر داره. ولی بعداً که فهمیدم و تو خونه توضیح دادم، پدر و مادرم درجه شومینه رو کم کردن و به جاش لباس‌های گرم‌تری پوشیدیم، کنار در و پنجره‌هارو بستیم تا گرما هدر نره و خونه گرم‌تر بشه» (دانش‌آموز ۳).

«ما می‌دونیم که در مصرف انرژی باید صرفه‌جویی کنیم، پس می‌تونیم برای صرفه‌جویی برق و انرژی در روزهایی که هوا سرد، بجای زیاد کردن دمای بخاری از لباسای گرم استفاده کنیم و شومینه و وسایل گرمایشی که مصرف زیادی دارند استفاده نکنیم» (دانش‌آموز ۸).

درزمینه استفاده بهینه از منابع انرژی دانش‌آموزان از موضوع تبدیل انرژی نیز سخن گفتند. آگاهی‌ها و اطلاعات دانش‌آموزان پایه ششم در این مورد حائز اهمیت است، به طوری که آن‌ها به انواع تبدیل انرژی‌های طبیعی به انرژی‌های مصرفی مورد نیاز اشاره کردند:

«یکی از فامیلای ما در یزد آبگرمکن‌هایی داره که با انرژی خورشید آب رو گرم می‌کنه. صفحه‌های آبی‌رنگی بالای پشت‌بام خورش داره که وقتی نور به اونا می‌خوره اون صفحه‌ها گرم می‌شن و آب داخل گرمکن گرم می‌کنن» (دانش‌آموز ۱۳).

مختلف سوخت‌های فسیلی موجود در کشور آشنایی دارند، چنانچه نام بعضی از این مناطق را نیز می‌دانند و این مسئله حائز اهمیت هست:

«توی کتاب در مورد منابع نفتی خوندم و در تلویزیون هم منابع نفتی آبادان و گچساران را دیدم که پمپ‌های بزرگ نفت بود و مقدار زیادی لوله و دستگاه تصفیه نفت» (دانش‌آموز ۱).

«در جنوب و جنوب غربی کشور منابع فسیلی وجود داره. وقتی رفته بودیم خوزستان میدان‌های نفتی بی‌بی حکیمه و آقاجاری را دیدم، لوله‌هاشون از دور دیده می‌شد و دودی که از یکی از لوله‌ها بالا می‌ومد» (دانش‌آموز ۶).

«وقتی به خراسان رضوی رفته بودیم اونجا یه پالایشگاه گاز بود که از فاصله دوری دیده می‌شد و دوتا سکوی بزرگ داشت با مقدار زیادی لوله» (دانش‌آموز ۹).

درزمینه انرژی‌های نو (انرژی خورشیدی، بادی، آبی) که یکی دیگر از نکات قابل تأمل در راستای انرژی‌ها، توجه و علاقه دانش‌آموزان به چگونگی استفاده و بهره‌وری از انرژی‌های نو هست، در این مورد یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «در فیلم مستندی دیدم که در منجیل و رودبار توربین‌های بادی وصل می‌کردن که با برخورد باد، به چرخش درمیومدن و انرژی الکتریکی تولید می‌کردن» (دانش‌آموز ۷)؛ و دانش‌آموزی دیگر با آوردن مثالی از شهر محل سکونت خود، علاقه خود را نسبت به این مسئله نشان می‌دهد: «یکی از نزدیک‌تریناش به خودمون سدی که طرف‌های بند زدن که با فشاری که آب به توربین‌ها وارد می‌کنه انرژی الکتریکی را تولید و برق موردنیاز شهرمان را تأمین می‌کنه» (دانش‌آموز ۱۵).

**استفاده بهینه از منابع:** تقاضا برای انرژی یکی از مهم‌ترین چالش‌های دنیای امروز است به طوری که بر روابط کشورها نیز اثر می‌گذارد و موجودیت و حیات اقتصادی آن‌ها به این موضوع بستگی دارد. علاوه بر آن،

مهارت‌های زندگی به تصمیم‌گیری بیشترین توجه (۴۹٪) و به تفکر انتقادی و مقابله با استرس با (۰۶٪) و (۵٪) به ترتیب کمترین توجه شده است؛ و با توجه به اینکه برنامه درسی مطالعات اجتماعی زمانی مؤثر است که معنادار باشد، یعنی آموزش بازندگی واقعی دانش‌آموز مرتبط باشد و همچنین پیوندی میان محتوا و تجارب فراگیرندگان برقرار کند، به عبارت دیگر زمانی مؤثر است که تلفیقی باشد؛ که با طیف وسیعی از موضوعات، منابع و فعالیت‌های یادگیری سروکار داشته باشد. (Paryad, Salahshori, Yosefzadeh, 2018). در ارتباط با آموزش مسائل فرهنگی این برنامه زمانی مؤثر است که ارزش محور باشد، یعنی محتوا به گونه‌ای باشد که مسئولیت‌پذیری، اخلاق‌گرایی، نوع‌دوستی، تعاون و سایر ارزش‌های فرهنگی را در دانش‌آموزان نهادینه کند. همچنین بتواند دانش‌آموزان را با موقعیت‌های چالش‌برانگیز- و نه تنش‌زا- روبرو سازد. آموزش مسائل و ویژگی‌های فرهنگی و هویتی نیازمند به کارگیری روش‌های فعال در انتخاب محتوا و طراحی و اجرای تجارب یادگیری است و معلم با دانش‌آموزان در فرایند یادگیری کاوشگری و اکتشاف می‌کند (Ministry of Education, 2013).

**نظام اجتماعی:** این مضمون به توانمندی دانش‌آموزان در درک و فهم مسائل جامعه از جمله؛ مشارکت اجتماعی (وجود هماهنگی و نظم در رژه نظامی، اتحاد در برگزاری نماز جماعت) و حقوق اجتماعی (وجود مرز بین کشورها برای داشتن امنیت اجتماعی، رعایت قوانین راهنمایی و رانندگی) اشاره دارد؛ و همچنین مسئولیت‌پذیری در قبال خود مضمونی بود که دانش‌آموزان در ارتباط با آن به توصیف تجربیاتی از حقوق فردی (برنامه‌ریزی روزانه، داشتن نظم در انجام کارها، رعایت معیارهای انتخاب دوست، رعایت معیارهای تصمیم‌گیری درست) پرداختند. این یافته‌ها با پژوهش هاشمی و قربانعلی‌زاده (Hashemi, Ghorbanalizade, 2015) همسو است: «ارزش‌ها به

صفحات خورشیدی دیدم که بالای چراغ‌قرمزها کار گذاشتن و با نور خورشید کار می‌کنه و همین‌طور توربین‌های بادی دیدم تو جنوب که تولید برق می‌کردن» (دانش‌آموز ۲) (جدول شماره ۴).

### بحث و نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش، بررسی درس مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی در سه حوزه موضوعی (فرهنگ و هویت، نظام اجتماعی و منابع و فعالیت‌های اقتصادی) از دیدگاه دانش‌آموزان بود. تحلیل و کدگذاری یافته‌ها به پیدایش شش مضمون اصلی تحت عناوین ویژگی‌های فرهنگی-اسلامی، تفکر انتقادی، درک و فهم مسائل جامعه، مسئولیت‌پذیری در قبال خود، شناخت استعدادهای کشور و استفاده بهینه از منابع منجر شد.

**فرهنگ و هویت:** این مضمون بیانگر این است که دانش‌آموزان باید در زمینه فرهنگ و هویت آشنایی و شناخت کافی داشته باشند؛ یعنی دانش‌آموز باید فهم مناسبی از انواع فرهنگ‌ها، مردم‌شناسی، مبانی دینی، هویت فردی و اجتماعی، فرهنگ تصمیم‌گیری، فرهنگ انتخاب دوست، پوشش اسلامی-ایرانی، مقایسه فرهنگی ایران با کشورهای همسایه، مقایسه فرهنگی مناطق مختلف ایران و وجود ادیان مختلف دینی در کشور داشته باشد. به عبارتی بتواند در برخورد با افراد، آن‌ها را برحسب نوع اقلیم، آداب و رسوم، باورها و فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی، نوع گویش و زبان و انواع پوشاک توصیف کرده و تفاوت‌های آن‌ها را بیان کند. این نتایج با نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش (Rashid, 2010) همسو است. از طرفی با توجه به یافته‌های (Asadollahi et al, 2016) در تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم از دید معلمان نشان دادند که کتاب مطالعات اجتماعی ششم از میان مقوله‌های هویت ملی به ویژگی‌های جغرافیایی با (۲۳٪) بیشترین توجه و به نماد ملی و اسطوره ملی به ترتیب با (۱۵/۵٪ و ۰۷٪) کمترین توجه شده است و از میان مقوله‌های آداب و

جغرافیایی می‌گیرد. استفاده از منابع در جهت رفع نیازهای بشر به فرایندهای اقتصادی تولید، توزیع و مصرف می‌شود. همچنین منابع در دسترس انسان محدودند و به‌علاوه اهمیت هریک از آن‌ها برحسب شرایط فرهنگی و تکنولوژیکی در طی زمان تغییر می‌کند (کتاب راهنمای تدریس مطالعات اجتماعی، ۱۳۹۱).

اهمیت این موضوع باعث گنجاندن درسی با موضوع «ایران و منابع انرژی» در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم اجتماعی در دوران تحول بنیادین شد؛ اما چیزی که حائز اهمیت است، توصیف دانش‌آموزان از تجربیاتشان در رابطه با منابع انرژی و استفاده بهینه از این منابع است. به‌طوری‌که میل و شوق آن‌ها در وصف این تجارب نشان‌دهنده علاقه آن‌ها به این حوزه موضوعی است تا جایی که علاوه بر اطلاعات آموخته‌ای که از مطالب کتاب داشتند، اطلاعاتی مضاف بر آن‌ها را که از سایر منابع مثل رسانه‌ها آموخته بودند را نیز بیان می‌کردند. همین‌طور وصف آن‌ها از انواع منابع فسیلی، انرژی‌های نو، نیروگاه‌های خورشیدی نیز گویای شناخت آن‌ها از استعدادهای کشور است، به‌طوری‌که آگاهی آن‌ها از محدودیت این منابع باعث شده که نه‌تنها نسبت به استفاده بهینه از منابع، آموخته و به کار گیرند؛ بلکه در اندیشه جایگزین کردن انرژی‌های نو به جای انرژی‌های فسیلی بودند. این موضوع با یافته‌های هاشمی و قربانعلی‌زاده (Hashemi, Ghorbanalizade, 2015) همسو بود: «در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ضمن توضیح جایگاه ایران در بهره‌مندی از ذخایر انرژی، مقوله ارزشی مصرف بهینه نیز مطرح می‌شود. این روند در یادگیری جامع‌تر دانش‌آموزان تأثیر بسزایی دارد.» موضوعی که در این میان قابل تأمل است، شناخت دانش‌آموزان از منابع و فعالیت‌های اقتصادی صرفاً معطوف به انواع منابع انرژی بود، حال‌آنکه در کتاب مطالعات اجتماعی علاوه بر فصل «ایران و منابع انرژی»، فصل‌های «کشاورزی در ایران»، «پوشاک ما» و

چهار بعد اجتماعی، اخلاقی-مذهبی، اقتصادی و سیاسی تقسیم‌شده‌اند. تنوع ارزش‌های ملی در هر چهارپایه زیاد و حاکی از اهمیت بیشتر این بخش در نظر مؤلفین است. این گوناگونی در بعد ارزش‌های اخلاقی و مذهبی و سپس ارزش‌های اجتماعی نمایان‌تر است. ارزش‌های اجتماعی نظیر اهمیت نهاد خانواده، نظم، پاسداری از کشور، وحدت و یکپارچگی، حفظ محیط‌زیست، اجرا و رعایت قانون و حفظ سلامتی و... برای زندگی سالم در جامعه لازم و ضروری هستند.»

نظام اجتماعی بیشتر مباحث خود را از حوزه‌های علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی، حقوق و علوم سیاسی می‌گیرد. شناخت حقوق و مسئولیت‌های شهروندی به‌عنوان نقش‌های اعضای یک جامعه و همچنین مؤسسات و نهادهای اجتماعی در راستای مشارکت آگاهانه و فعال در تعیین سرنوشت خود و جامعه و دستیابی به مهارت‌های اجتماعی از محورهای مهم و کلیدی در آموزش این حوزه است (Social Studies Teaching Guide, 2013) که در این زمینه نتایج پژوهش‌های محمدجانی (Mohammad jani, 2015) جعفری (Jafari, 2006)، بداقیان و ناطقی (Bodaghiyan & Nateghi, 2016) بیانگر این است که به ابعاد نظام اجتماعی از جمله تربیت شهروند اجتماعی کم توجهی شده است، بنابراین با یافته‌های پژوهش حاضر همسو نیست.

با توجه به هدف اصلی مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی، دانش‌آموزان باید پس از اتمام دوره ابتدایی به رشد مهارت‌های اجتماعی و کسب صلاحیت‌های اجتماعی نائل گردند؛ لذا برنامه درسی مطالعات اجتماعی زمانی مؤثر است که معنادار باشد، یعنی آموزش بازندگی واقعی دانش‌آموز مرتبط باشد و همچنین پیوندی میان محتوا و تجارب یادگیرندگان برقرار کند (Paryad et al. 2018).

**منابع و فعالیت‌های اقتصادی:** این راهبرد بیشتر مباحث خود را از اقتصاد و مطالعات زیست‌محیطی و

- Studies Text book Contents on the Basis of the Component (national identity, moral, life rules and skills). *Research in Curriculum Planning*. Volume 13, No 23, Page 79-88.
- Ahmadi, g. A., imam, j. S. M. R., & alizade, k. L. (2016). Contently analyzing the primary-school textbooks: regarding the components of financial and economical literacy. *Research in curriculum planning*. Volume 12, No 20, Page 179-192.
- Akhavast, A. (2010). Educational games and its impact on the learning and learning of students. *Exceptional Education*. Vol 91, Page 40-47.
- Australian Curriculum, Assessment and Reporting Authority (ACARA) (2012). *The Shape of the Australian Curriculum: Economics and Business*.
- Bandeira, M. (2006). Social skills and sociodemographic variable in elementary school. *Students.Psicol.estud[online]*, Vol 11, No 3, Page 541-549.
- Bodaghian M, nateghi F. (2016). *Identifying Citizenship's Skills losses in the Primary School Curriculum*. *Research in curriculum planning*. Vol [13], No 22, pp 1-12. [Persian]
- DEHGHANI, M. (2018). Content analysis of business and technology, Social studies, Persian and Quran sixth grade books based on WiLiam Romey technique *Research in Curriculum Planning*. Volume 14, No 28, Page 124-146.
- Eini, A. Yazdani, H. & Sadeghi, A. (2018). a content analysis of social Science Textbooks of 4th, 5th, 6th grades within the items of multicultural education. *Research in Curriculum Planning*. Volume 15, No31, Page 136-151.
- Fozoni Shirje, R. Piri, M. & Asadiyan, S (2016). The Challenges of Social Sciences Curriculum in Primary School Regarding Citizenship-Social Education based on Tyler Model. *Journal of Theory & Practice in Curriculum*. Vol 7, No 4, Page 55-80.
- Gholtash, A. Salehi, M, & Mirzayi, H. (2013). Content analysis of social studies curriculum in terms of considering the characteristics of a global citizen. *Research in curriculum planning*. Vol 2, No 8, Page 117-131.
- Hashemi, Z. Ghorbanalizade, M. (2015). National Identity in Elementary Social Studies. *Journal of Scientific Studies*. No 60, Page 49-72.
- «دریاهای ایران» نیز جز حوزه موضوعی منابع و فعالیت‌های اقتصادی است که دانش‌آموزان هیچ‌گونه توجهی به آن‌ها نداشتند که هاشمی و قربانعلی‌زاده (Hashemi, Ghorbanalizade, 2015) در تحقیق خود به این موضوع با مضمون صرفه‌جویی، پرهیز از اسراف، اهمیت پس‌انداز و خرید کالای ایرانی اشاره داشتند که با نتایج این پژوهش همسو نیست.
- همچنین نتایج نشان داد که علی‌رغم وجود مؤلفه‌های سواد مالی و اقتصادی، در محتوای کتاب مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی ( Ahmadi et al, 2016) دانش‌آموزان به‌جز در یک مورد اشاره‌ای به آن نداشتند و علی‌رغم اهمیت آموزش این موضوع در دوره ابتدایی، مورد غفلت واقع شده است. این در حالی است که در اکثر کشورهای توسعه‌یافته آموزش مفاهیم اقتصادی و مهارت‌های مدیریت امور مالی که سواد مالی و اقتصادی نامیده می‌شود، از دوره پیش‌دبستانی آغاز و در دوره‌های بالاتر تکمیل می‌شود. پیشنهاد می‌شود:
۱. در تدوین محتوای کتاب‌های درسی، به مؤلفه‌های سواد مالی و اقتصادی بیشتر توجه شود.
  ۲. با توجه به علاقه و کاوش دانش‌آموزان در ارتباط با انرژی‌های جایگزین، برنامه‌ریزان درسی مواردی را برای برانگیخته شدن بیشتر و تفکر علمی دانش‌آموزان در نظر بگیرند.
  ۳. ارائه و آموزش روش‌های فعال تدریس به معلمان برای اجرا در کلاس درس به‌جای روش‌های غیرفعال

## منابع

- Abbaszadeh, M. (2012). Validity and reliability in qualitative researches. *Journal of Applied Sociology*. Volume 23, Issue 1, Page 19-34 (Persian)
- Abdolmaleki, S. Maleki, H. & Asadi, F. (2018). Effective teaching component of teachers in curriculum planning. *Research in Curriculum Planning*. Volume 15, No 32, Page 95-114.
- Asadollahi, F, Ghasemi zad, A, & Dehghani, Y. (2016). Analysis of the Sixth Grade Social



- Tanhayi, A. (2013). *Theoretical Sociology*. Bahman Borna Publishing. First Edition.
- Jafari, M. (2006). *According to the evaluation of human rights education in the curriculum of elementary school*. Thesis of M.A. Islamic Azad University of Central Branch. (Persian).
- Khademi, M. Mohammadi, M. Jahromi, N. & Mansoury, S. (2017). Content analysis of the sixth elementary school curriculum in terms of components social skills. *Journal of Education*. No 126, Page 113-130
- Mehrmohamadi, M. (2001). *Curriculum theories approaches and perspectives*. 1st ed. Mashhad: Astane Ghodse Razavi.
- Ministry of Education (2013). *Educational Research and Development Organization. Teachers' School Social Studies Course*
- Mohammad Jani, E. (2016). The position of Global citizen in "social studies" curriculum of the sixth grade of elementary school. *Research in Curriculum Planning*. Volume 13, No 21, Page 82-92.
- Otter, D. (2010). *Teaching Financial Literacy In K-12 Schools: A Survey Of Teacher Beliefs And Knowledge*, The University of New Mexico.
- Paryad, R. Salahshori, A. & Yosofzadeh-chosari, M. (2018). Content Analysis of Primary School Social Studies Curriculum in Terms of Attention to Child Rights Education. *Research in Curriculum Planning*. Vol 15, No 32 (continus 59), Page 151-165.
- Piri, M. Mesrabadi, J. & Azizi, H. (2017). The Effectiveness of Concept Map Based Instruction on Concept Retention and Comperhension in Science and Social Lessons in the Elementry Sixth Grade. *Research in Curriculum Planning*. Vol 14, No 28 (continus 55), Page 91-99.
- Rashid, T. (2010). Development of social skills among children at Elementary level. *Bulletin of Education and research*, Vol 32, No 1 Page 69-78.
- Samanci, O. (2008). Teacher views on social skills Development in Primary school students. *Education*, Vol 131, No 1, Page 147-157.
- Roos, V. Chiroro, P. Van Copenhagen, C. Smith, I. Van Heerden, E. Abdoolah, R. Robertson, K. & Beukes, C. (2005). *Money* Tehran. [Persian]. *Adventures: Intruding economic concepts to preschool children in the South African context*. *Jornal of Economic Psychology*. Page 243-254